

“DY TSJERKE KOMT NOOIT FOL!” DE GEREFORMEERDE KERK IN WIJNJEWOUDE : EEN BEGIN

door Cor W. Stigter

Op 5 januari 1860 ontstaat er in Wijnjewoude – toen Duurswoude – een kerk. Er is al een kerk, een Hervormde, maar daarin voelt een klein aantal inwoners zich niet meer thuis. Ze willen het anders. Hoe het allemaal begon is in 1985 bij het 125-jarig bestaan van de kerk in een klein boekje beschreven. Inmiddels zijn we 25 jaar verder en zijn historische gegevens makkelijker toegankelijk. Als vrucht daarvan zijn in dit artikel, als aanvulling op het gedenkboekje uit 1985, de eerste vijftig jaar beschreven. Hierbij is geen gebruik gemaakt van het kerkarchief. Het artikel beschrijft het begin, maar wil ook een begin in de zin van een aanzet zijn tot nader onderzoek.¹

Het ontstaan van de Gereformeerde Kerk in Duurswoude in 1860 is een gevolg van wat in de landelijke kerkgeschiedenis te boek staat als ‘De Afscheiding’ in het jaar 1834. In dat jaar verlaten gereformeerden de Nederlandse Hervormde Kerk. Grote groepen meest eenvoudige mensen verlangen ’s zondag een ander soort preek dan hun vrijzinnige dominee brengt. Ook willen ze geen lid zijn van een kerkgenootschap dat niet duidelijk gereformeerd, orthodox, rechtzinnig is. Dat heeft in grote delen van het land ingrijpende gevolgen. In Duurswoude ook, maar niet zo heftig en het laat nog zo’n 25 jaar op zich wachten. Toch begint ook deze kleine kerkgeschiedenis in 1834.

Twee Groningers

In dat jaar 1834 wordt te Tolbert in de gemeente Leek een jongetje geboren. Hij krijgt de naam Ebbel en is zoon van de smidsknecht Wilt Feenstra en zijn vrouw Willemke Beekhuis. Ebbel blijft het vak van zijn vader trouw, maar niet zijn geboorteplaats. In 1860 woont hij te Duurswoude aan de Merkebuorren. Recht tegenover de Mounleane (d.i. Molenlaan) heeft hij zijn eigen smederij.

De Groninger smid heeft in het Friese dorp een Groninger buurtgenoot in Pieter Kamminga. Hij is op 28 juli 1815 geboren als zoon van de molenaar van Zevenhuizen, ook in de gemeente Leek. Hij is weduwnaar; zijn echtgenote Aaltje de Haan is in 1858 na een huwelijk van ruim elf jaar kort na de geboorte van een zontje overleden². In die tijd staat Kamminga te boek als grutter, wat zowel een kruidenier als een gortmolenaar kan zijn.

Het dorp Duurswoude vormt met buurdorp Wijnjeterp³ één kerkelijke, Nederlandse Hervormde, gemeente met één kerkenraad en één dominee voor twee dorpen. De kerkdiensten worden om en om gehouden. Van 1856 tot aan zijn overlijden op 10 december 1877 is ds. Jean Alexandre Charles François Revel er predikant. Volgens de overlevering een goed spreker, maar niet iedereen naar de zin omdat hij zich meer en meer van de rechtzinnige geloofsleer verwijderde⁴.

Het is in zijn tijd dat de gereformeerden van Duurswoude overgaan tot het stichten van een eigen kerk. Ten tijde van de Afscheiding in 1834 was er blijkbaar nog geen noodzaak. Bernardus Brandsma was er toen – al vanaf 1797, en tot 1840 dat is dus 43 jaar lang – dominee en hij was een rechtzinnig predikant. Wel werden er in zijn tijd door orthodoxe gelovigen samenkomsten aan huis gehouden bij de familie De Haan in Duurswoude⁵. De volgende dominees, Pijttersen en Meijer, worden ook rechtzinnig genoemd. De voorganger van Revel, ds. B.F. Brugsma, was ‘de ethische richting toegedaan’⁶. Bij hem was niet zozeer de leer, maar het leven van belang. Geen nadruk op dogmatiek en belijdenis in de preek, maar meer aandacht voor deugdzaam en goed leven. Nadruk op de praktische uitwerking van het christen-zijn. Dat is niet iedereen rechtzinnig genoeg en kort na zijn komst hebben uit de

Hervormde gemeente enkelen zich aangesloten bij de Provinciale Friesche Vereeniging van Vrienden der Waarheid⁷. Tot ressort 52 van dit provinciaal verband van orthodoxe gelovigen binnen de Nederlandse Hervormde Kerk hoort 'Wijnjeterp en Duurswolde'. Deze zgn. 'waarheidsvrienden' is het te doen om een rechtzinnige koers van de kerk. Ze beleggen geen eigen samenkomsten en willen eigenlijk ook niet breken met de Nederlandse Hervormde Kerk. Ontevreden kerkgangers uit Duurswoude als Feenstra en Kamminga doen dit wel en zij sluiten zich aan bij de Christelijke Afgescheidene Gereformeerde gemeente in Donkerbroek.

Kerk in 't café

In het ca. vijf kilometer verder gelegen Donkerbroek hebben de gereformeerden al zo'n vijftien jaar geleden een gemeente gevormd en sinds 1851 is Jacob Talsma hun predikant. Talsma bezoekt het enkele gezin in Duurswoude dat tot zijn gemeente behoort en ontfermt zich over een gezin dat belangstelling heeft voor de gereformeerde waarheid. Hij begint ook met het geven van catechisatie. Voor de kinderen is het niet makkelijk om daarvoor Donkerbroek te bezoeken. De dorpen Donkerbroek en Duurswoude worden van elkaar gescheiden door een groot heideveld en de toestand van de wegen is slecht. Pieter Kamminga stelt zijn huis beschikbaar voor het onderwijs aan de jeugd en eens in de veertien dagen is daar ook een samenkomst voor mensen die eigenlijk een ander soort preek willen dan ze 's zondags in de dorpskerk horen. De dorpshistorie vertelt dat Kamminga eigenaar was van herberg 'De Witte Zwaan'⁸. Vinden de kerkelijke activiteiten plaats in de gelagkamer van de herberg?



geheel links: herberg 'de witte zwaan'

Dit begin van een eigen kerk moet op zo'n klein dorp niet onopgemerkt gebleven zijn. Het is daarom des te merkwaardiger dat er in het archief van de Hervormde gemeente Wijnjeterp-Duurswoude geen stukken of aantekeningen te vinden zijn die hier iets over zeggen. Een aantekenboekje in particulier bezit⁹ spreekt van een begin met zeven manslidmaten. Krantenberichten uit 1960¹⁰ naar aanleiding van het honderdjarig bestaan noemen een aantal van zes gezinnen. Uit het vervolg zal blijken dat we in ieder geval negen personen uit die begintijd kunnen noemen.

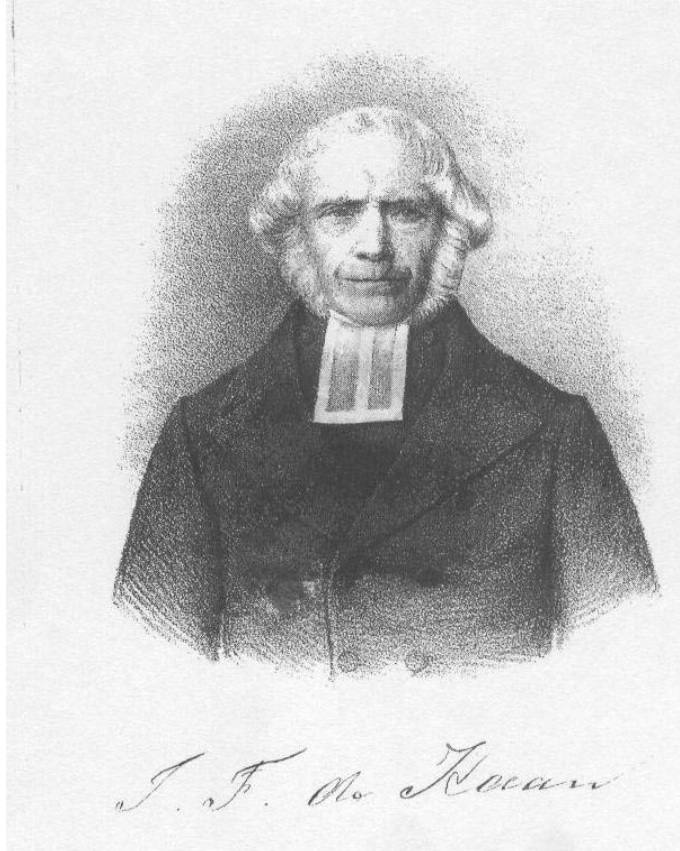
De Afgescheidenen zijn na 1834 al spoedig landelijk georganiseerd in een kerkverband en hebben inmiddels zelfs een eigen opleiding voor predikanten te Kampen.

Een van de docenten aan die opleiding is Tamme Foppes de Haan. Professor De Haan is in 1791 te Duurswoude geboren¹¹. Zijn vader Foppe Egberts de Haan was koopman en vervener, zijn gelijknamige neef¹² is molenaar in Duurswoude. Het komt professor De Haan ter ore dat er in zijn geboortedorp naast bloedverwanten nu ook geestverwanten wonen en in de zomer van 1859 komt hij er preken, schenkt de jonge gemeente f 50,- en belooft met kerst terug te komen. Op zondag 25 december 1859 preekt hij weer voor de kleine gemeenschap. Heeft hij ze een duwtje in de rug gegeven om zich officieel te organiseren? Woensdag 28 december is men weer in vergadering bij elkaar onder leiding van ds. Talsma uit Donkerbroek. Er wordt een lijstje gemaakt van die personen die zich vrijwillig afscheiden van 'het Hervormd kerkgenootschap'. Ook kiest men kerkenraadsleden: Pieter Kamminga en Lieuwe Walda¹³ worden ouderling, Ebbel Feenstra diaken. Drie mannen doen belijdenis van hun geloof en worden lid. Het zijn: Hendrik de Vries¹⁴, G. Kuperus¹⁵ en Sikke Hempenius¹⁶. De kleine club is vol moed voor de toekomst. Meteen wordt een commissie tot kerkbouw gekozen: de broeders H. Houtman¹⁷, B. Bijma¹⁸, S.H. Eenkoorn¹⁹ en Pieter Kamminga. Ds. Talsma komt op donderdag 5 januari 1860 weer naar Duurswoude en zal dan de gekozenen in hun ambt bevestigen.

Dit is het officiële begin van de Gereformeerde Kerk Duurswoude, de instituering zoals het in officiële kerkelijke termen heet. Opmerkelijk is dat van de bij name bekende mannen die hierbij betrokken zijn er slechts één persoon aanwijsbaar in Duurswoude geboren is. Vier komen elders uit Friesland en maar liefst drie (waaronder de actieve Feenstra en Kamminga) zijn afkomstig uit de provincie Groningen. De late Afscheiding op dit Friese dorp heeft een sterk Gronings accent!

Deel van een groter geheel

Lokale protestantse kerken zijn vaak regionaal georganiseerd in een zgn. classis. Zo gaat ook de prille kerk van Duurswoude deel uitmaken van de classis Heerenveen en vinden we in de notulen van de classicale vergaderingen het een en ander over haar eerste jaren²⁰.



professor De Haan



ds. Talsma

In de vergaderingen die in 1859 gehouden zijn komt de stichting van een kerk te Duurswoude niet ter sprake. Dat is een beetje vreemd, aangezien de gang van zaken rond de kerkstichting in Oldeboorn zo vaak en uitvoerig aan bod komt. Hoe dan ook, als de classis in april 1860 bijeen is, bespreekt men de kennisgeving van de stichting van een nieuwe gemeente te Duurswoude en het verzoek om classicale erkenning. De twee afgevaardigde broeders, ouderling Kamminga en diaken Feenstra, worden als wettige leden aangenomen met de aantekening dat Feenstra omdat hij diaken is slechts een raadgevende stem heeft. Eigenlijk moet ouderling Walda in zijn plaats komen, maar ‘door ouderdom en lichaams zwakte absent zijnde’ is dit een goede oplossing. Lieuwe Walda zal op 12 oktober 1860 overlijden en Ebbel Feenstra wordt op 15 september 1861 tot ouderling verkozen. B. Jongbloed wordt in zijn plaats diaken²¹. Op 30 oktober 1860 wordt besloten dat in de gemeente van Duurswoude om de acht weken een predikant uit de classis zal voorgaan tegen een vergoeding van f 6,- per keer plus de reiskosten. Hier heeft men om gevraagd, niet om de geregelde komst van professor De Haan. We lezen in de notulen van dezelfde vergadering: ‘In den lastbrief van Duurswoude werd eene onaangenaamheid ter tafel gebracht ter behandeling, rakende het indringen van den ouden proff. de Haan, die te Duurswoude geboren zijnde, telkens ongevraagd overkomt en zich bezoldigen laat, waarvoor hij de dienst des woords, de regeling van 't bouwen der kerk, inwijden derzelve enz. enz. zich aanmatigt buiten en zonder den consulent, die de eerste en aanhoudende bezorger van alles daar steeds geweest is, die een en ander bij dezen toelicht, terwijl noch de kerkeraad, noch de consulent met die handelwijze van proff. de Haan tevreden is en dus bij dezen raadsvragen van de vergadering: is na alles in acht genomen en gehoord te hebben geantwoord dat de kerkeraad zich met den consulent handhave zoo als naar Gods woord en kerkorde betamelijk is, zijnde hiertoe immers in hun behoorlijk regt!’ Duidelijke taal, maar pijnlijk voor De Haan. Hij is te oud bevonden om nog onderwijs te geven aan de studenten. Zijn preken worden steeds langer en onsamenhangender. In Kampen wordt hij min of meer met pensioen gestuurd en dan wil ook zijn geboortedorp van zijn diensten al geen gebruik meer maken!

De kerkbouw is onder leiding van de gewaardeerde consulent ds. Talsma door de kerkenraad voortvarend ter hand genomen. Op 23 december 1860 is een kleine kerk aan de Merkebuorren – op grondgebied van buurdorp Wijnjeterp! - in gebruik genomen. Over de bouwgeschiedenis is niets bekend. Hoe kwam men bijvoorbeeld aan de grond om de kerk op te bouwen? Geld heeft de bouw zeker gekost. De financiering was niet makkelijk voor de kleine gemeente. In



de in 1860 gebouwde kerk

de classicale vergadering van 13 mei 1862 ‘Wordt den br[oeders] van Duurswoude geraden die personen welke eerst eenig geld tot het kerkbouwen hadden beloofd en het daarna af gezegd hebben niet met het [toe]gezegde te vervolgen, maar hun nog eenmaal te betuigen dat zij het in geval van weigering voor God en hun geweten mogen verantwoorden.’

In juni 1861²² vertrekt ds. Talsma uit Donkerbroek om te Zaandam predikant te

worden²³. De kerkenraad

mist een ijverige dominee. Ebbel Feenstra mist de dochter van de dominee. Hij haalt haar terug naar Friesland. Op 6 augustus 1864 trouwt de 30-jarige Ebbel Feenstra met de 22-jarige Doetje Talsma²⁴. Vader Talsma zal nog zo'n zes jaar dominee van Zaandam blijven en dan keert hij als emeritus, als rustend predikant, terug naar Friesland om daar te gaan wonen in de buurt van zijn dochter en enig kind. Van oktober 1870 tot zijn overlijden op 6 februari 1871 zal hij de eerste in Duurswoude wonende Gereformeerde predikant zijn²⁵.

Alle begin is moeilijk

Duurswoude is een relatief rustige gemeente. In de classicale notulen is regelmatig sprake van (on-)tuchtgevallen, verstoring van de zondagsrust of leergeschillen in andere gemeenten.

Duurswoude is een gunstige uitzondering. En toch... Duurswoude kent z'n eerste dwaallid in 1863. De predikant van Lippenhuizen, ds. Van Lokhorst, is dan consulent en doet melding van iemand die zich 'ergerlijk gedraagt'. In de volgende vergadering vertelt Van Lokhorst navraag gedaan te hebben bij de veldwachter 'wjl die persoon genaam S[...] H[...] zich openbaar aan diefstal had schuldig gemaakt'.

Hij is daarom door hem onder censuur gezet.

In maart 1865 zijn er enkele onverschillige doopleden. De classis adviseert ze uit de gemeente te verwijderen. In juli 1865 komt diaken Jongbloed als afgevaardigde naar de classis. Als reden wordt opgegeven 'dat er eenig ongenoe[gen] was gerezen bij den ouderling P. Kamminga'. De volgende

vergadering is 'De kwestie [...] tusschen broeders uit den kerkeraad te Duurswoude [...] vereffend'. Op 1 maart 1866 geeft de vergadering 'advies aan de kerkeraad van Duurswoude tot verzwaren van de censuur over het lidmaat H[...] J[...] wegens dwaalgevoelens'.

Het is jammer dat de notulen over de aard van die dwaling niet wat uitvoeriger zijn.

Op de vergadering van 16 juli 1867 komt een oud gebruik aan de orde: 'Wordt gevraagd of het betamelijk is dat jongelieden den ganschen nacht bij elkander zijn om te vreien. Wordt geantwoord dat dit ongeoorloofd is en vooral door de leden van de kerkeraad zoo veel mogelijk behoort tegengegaan te worden.' Hoeveel nachtrust zullen de broeders uit de classis hebben

opgeofferd in hun jonge jaren? En nu, om deze gewoonte te bestrijden?

In het voorjaar van 1862 verblijft kandidaat Joh. Zeebuit²⁶ enige weken in de gemeente. Hij behoorde tot de eerste studenten van de Theologische School te Kampen, waar professor de Haan doceerde, en zal vast door hem zijn gewezen op de kleine herderloze kudde te Duurswoude. Omdat de gemeente financieel gezien nog niet sterk genoeg is om een eigen predikant te kunnen onderhouden, vertrekt hij weer. Zelfs zijn reiskosten, die f 18,- bedragen, kunnen niet bij elkaar worden gecollecteerd; de opbrengst is slechts f 11,95.

Rije, rije, rije ...

De classicale vergaderingen vinden plaats te Heerenveen. Voor de broeders uit Duurswoude een hele reis in een tijd waarin auto's niet en openbaar vervoer nauwelijks rijden. Het kan niet anders of men gaat met paard en wagen. De vergadering bemoeit zich er voortdurend mee, omdat er een reiskostenvergoeding tegenover staat. Zo besluit men op 7 augustus 1862: 'dat Donkerbroek voortaan zal rijden langs den weg van Duurswoude en Lippenhuizen, die broeders zal opnemen en daarvoor zal genieten f3,50. Bij noodzaak echter van twee paarden zal dit nog met f1,50 verhoogd worden'. Nauwelijks twee jaar later, op 13 oktober 1864,

herziet men de regeling: 'wordt goedgevonden dat Duurswoude voortaan zelve zal rijden, de broeders van Lippenhuizen zal opnemen en de daar genoemde f 3,50 met Donkerbroek zal delen. Donkerbroek zal voortaan over Mildam rijden en die brs opnemen. Ingeval echter wanneer Duurswoude verhinderd moge worden om hieraan te voldoen dan geeft het daarvan tijdig kennis aan Donkerbroek en dan zullen deze bij zulk eene gelegenheid den weg van Duurswoude en Lippenhuizen houden, die br opnemen en de bovengenoemde belooning alleen ontvangen.'

Dat gaat een keer mis. Op 30 juni 1868 begint de vergadering zonder de afgevaardigden van Duurswoude en Lippenhuizen. Als de vergadering al enige tijd gaande is, komen ds. Van Lokhorst en ouderling Nijhof uit Lippenhuizen binnen. We lezen in de notulen: 'Deze zoo laat aangekomene broeders geven verslag van hun oponthoud, hetwelk hierop neerkomt: dat ds. van Lokhorst uit voorzorg zaterdag nog naar Duurswoude geschreven heeft: dat wij die broeders heden morgen op gewonen tijd verwagten om met ons naar de klasse [d.i. classis] te rijden, maar dat die broeders hem gisteren avond hebben berigt dat zij door omstandigheden niet op de klasse komen - dat zij aan de broeders te Donkerbroek berigt hebben dat zij niet klaar konden worden om naar de klasse te rijden - en dat zij per gerucht vernomen hebben dat P. Veenboer [ouderling te Donkerbroek] er geen zin in heeft om ons op te nemen. De rede waarom de brs. van Duurswoude niet komen is (volgens hun schrijven) eenigermate bekend bij haren consulent ds. de Jong. P. Veenboer antwoordt dat zijn niet opnemen van de broeders ligt: aan het altaat waarschuwen van Duurswoude, temeer wjl Duurswoude vroeger gezegt heeft dat zij plan hadden om zelf naar de klasse te rijden. Ds. de Jong deelt mede dat het terug blijven van Duurswoude ligt aan de drukte die men daar heeft met zijn aardsche bezigheden, met de opmerking dat dit trouwens in den zomer alom onder den boerenstand plaats heeft. De klasse oordeelt dat Duurswoude schuldig is: om het te laat waarschuwen en om de ongegronde rede van hun terug blijven. Weshalven den corresp[ondent] wordt opgedragen: van een en ander aan hen kennis te geven, terwijl de kosten die in dezen door hen zijn veroorzaakt voor hunne rekening blijven, waarvan de penningmeester voorschiet'

zal zijn.’ In de volgende vergadering doet Duurswoude zijn beklag en haalt zijn gelijk. Na discussie is bij stemming besloten dat Donkerbroek de onkosten moet betalen.

Een goede buur?

De gemeente is te klein en te arm om zelf een dominee te kunnen bekostigen. De ouderlingen Feenstra en Kamminga leiden de gemeente met hulp van consulenten (dominees uit buurgemeenten). De dominee van Lippenhuizen-Hemrik was een van hen, maar in 1869 zit ook deze gemeente zonder predikant. Op de classisvergadering van 13 juli 1869 doet Terwispe het voorstel met Oldeboorn gecombineerd te mogen worden. Tot dan toe hoorden de Gereformeerden uit Terwispe en Tijnje bij Lippenhuizen, maar zij voelen meer voor Oldeboorn, en Lippenhuizen is dan met Duurswoude te combineren. Het voorstel valt in goede aarde. De kerkenraden spreken er onderling over en visitatoren van de classis brengen de gemeenten een bezoek. In de volgende vergadering op 26 oktober 1869 wordt het besluit genomen dat Duurswoude en Lippenhuizen in het vervolg samen één gemeente zijn. De vergadering staat meteen toe dat er een predikant gezocht mag worden tegen een traktement van f 600,--. Enkele volgende vergaderingen vaardigt de combinatie Duurswoude-Lippenhuizen als één kerkelijke gemeente twee ambtsdragers af. En dan gaat er in 1870 iets mis. Heeft het te maken met de komst van de oude ds. Talsma naar Duurswoude? Hij is op 6 oktober 1870 in de vergadering van de classis aanwezig en krijgt een adviserende stem. Heeft hij in de korte periode van zijn levensavond in Duurswoude, het dorp nog als een ‘eigen’ gemeente gezien en kon hij daar Lippenhuizen niet bij hebben? We weten het niet. In de classisvergadering van 2 maart 1871 is er in ieder geval een verschil van mening tussen Duurswoude en Lippenhuizen. Duurswoude wil f 25,-- terug van Lippenhuizen dat het had voorgeschoten als huur voor een pastorie. Lippenhuizen protesteert, maar de classis geeft Duurswoude gelijk. Financieel gezien kreeg men de zaken niet rond. De geschiedschrijver van de kerk van Lippenhuizen zegt dat ‘het schijnt dat het tractement niet voor de helft bij elkaar gebracht kon worden’²⁷.

Maar dat is niet alles! De verplichte samenwerking wordt door Duurswoude genegeerd. We lezen het in het verslag van de laatstgenoemde classisvergadering: ‘a Of Lippenhuizen wil dat het met Duurswoude gemaakte contract blijft bestaan, ja of neen. b Of Lippenhuizen wil dat de combinatie tusschen beide gemeenten worde opgeheven gelijk Duurswoude reeds feitelijk heeft gedaan. De verg[adering] hierover de afgevaardigden van beide gemeenten gehoord hebbende en daar het haar uit het oordeel van die van Lippenhuizen blijkt dat men van die zijde de bestaande combinatie niet alleen als wenschelijk maar tevens noodzakelijk blijft beschouwen zoo oordeelt en besluit de verg. op punt b: a Dat de combinatie tusschen genoemde gemeenten volgens vroeger klassikaal besluit nog bestaat en b Dat Duurswoude dus willekeurig heeft gehandeld door ze feitelijk op te heffen zonder toestemming zoo wel van Lippenhuizen als van de classis c Dat het zeer wenschelijk is dat de genoemde combinatie blijve bestaan en wekt alzoo die gemeenten ten sterkste op om met elkaar te spreken en verder tot een zoodanig vergelijk te komen dat zij eene leeraar kunnen beroepen. Van het resultaat daarvan zal op de e[erst] k[omende] klasse rapport worden gegeven om dan een beslist oordeel te kunnen uitbrengen. Op de vraag of Lippenhuizen wil dat het met Duurswoude gemaakte contract blijve bestaan of niet wordt geoordeeld dat de verg. daarin thans niet kan treden terwijl aan den consulent wordt opgedragen met beide gemeenten daarover te consul[t]eren.’

De volgende vergadering is op 13 juni 1871 en ‘De konsulent deelt mede dat hij overeenkomstig zijn last [d.i. opdracht] met die kerkeraden en gemeenten heeft gesproken, doch dat het hem dadelijk bleek dat het oordeel der meerderheid van die kerkeraden en gemeenten was dat het wenschelijk is dat de combinatie opgeheven worde. Hij zelf heeft terstond de overtuiging gekregen, dat zoo de klasse op haar vorige vergadering alles goed had geweten zij zeker besloten had de combinatie op te heffen. De vergadering besluit, op grond der gegeven inlichtingen en den wil dier gemeenten de combinatie als opgeheven te beschouwen’. Feitelijk heeft de combinatie nauwelijks anderhalf jaar bestaan, in de praktijk waarschijnlijk slechts enkele maanden²⁸.

Een oefenaar

In die classisvergadering van 13 juni 1871 komen de broeders over Duurswoude niet uitgesproken. De kerkenraad brengt in het midden dat lidmaat C.W. Jacobs ‘aanleg heeft om de gemeente te dienen’ en vraagt of hij op grond van artikel 8 van de kerkorde een examen mag afleggen. In dat artikel 8 is vastgelegd dat mannen die niet gestudeerd hebben maar wel over de zgn. ‘singuliere gave’ van welsprekendheid beschikken, na een examen predikant kunnen worden.

De vergadering besluit ‘na enige delleratie’ Jacobs een proefpreek te laten houden. Het oordeel van de vergaderden is dat hij nog wel wat moet leren en er worden twee predikanten aangewezen die hem bijles zullen geven ‘opdat hij wat vaster in de hoofdpunten van de gere[ormeerde] leer worde’.

Wie is deze Jacobs? Christiaan Willem zijn z’n voornamen en hij is geboren op 23 maart 1838 te Elden bij Arnhem. In 1860 en 1861 is hij als evangelist in dienst van de Nederlandse Evangelisch-protestantse Vereeniging. Korte tijd werkt hij te Heusden en te Almelo, iets langer te Roermond. Hij neemt bij die vereniging ontslag omdat hij als evangelist geen sacramenten mag bedienen en geeft te kennen predikant te willen worden in een Christelijk Afgescheiden Gereformeerde Kerk. In de tien volgende jaren lukt hem dat niet. Hij werkt te Almelo als zelfstandig evangelist en heeft contacten met de zendingsgemeente van ds. H.W. Witteveen. Dat is een uit de Nederlandse Hervormde Kerk gezet predikant die in zijn laatste standplaats Ermelo een vrije gemeente sticht en een school voor zendelingen en evangelisten. Het is aannemelijk dat Jacobs door Witteveen is geordend tot het werk van evangelist; hij was namelijk vaak te Ermelo om verslag uit te brengen. Ook is hij een regelmatige gast in de Vrije Evangelische gemeente van ds. H.J. Budding te Goes²⁹. In januari 1871 verblijft hij te Heerenveen waar een zoon wordt geboren.

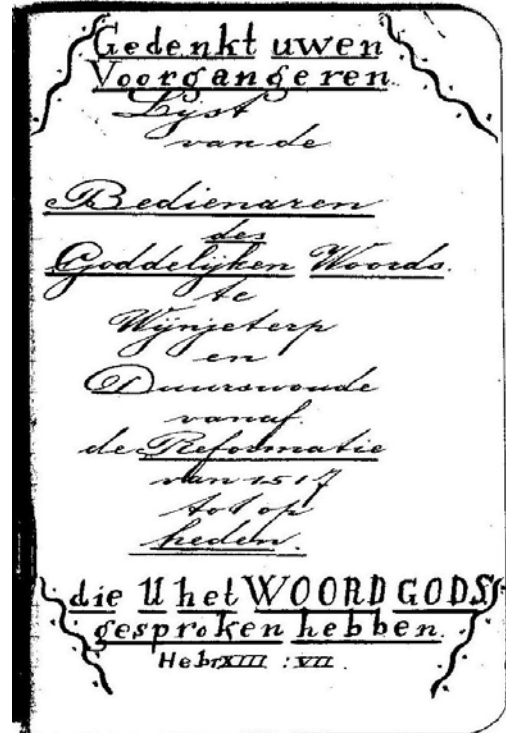
In juni van dat jaar woont hij te Duurswoude en lijkt een lang gekoesterde wens in vervulling te gaan. Hij wordt ouderling, preekt en studeert en er wordt een pastorie voor hem gebouwd. In de classicale vergadering van 25 juni 1872 wordt hij geëxamineerd en moet hij voor de verzamelde kerkenraadsleden uit de regio een preek houden ‘over den arbeid van Jezus liefde aan

zondaars hart, naar aanleiding van Openb[aring] 3:20a’ Met 19 van de 21 uitgebrachte stemmen slaagt hij en mag hij zich kandidaat weten. Dan is hij ook binnen het jaar vertrokken naar Haamstede om echt predikant te worden³⁰. Hij heeft lang genoeg geoefend!

Weer een voor-bij-ganger

Duurswoude zit niet lang zonder voorganger. Is Jacobs in april 1873 vertrokken, op 11 mei doet een opvolger intrede in de persoon van de 48-jarige Wytze Lubach. Lubach was sinds november 1871 evangelist in De Knijpe bij Heerenveen, na een carrière als klokkenmaker te Joure³¹ en Leeuwarden en als evangelist te Emmen³² en in Zeeland. Hij heeft een wonderlijk samengesteld gezin. Als kinderloze weduwnaar trouwt hij op 12 april 1857 met Reinskje Radelaar. Zij is weduwe van Pieter Antonius Herschoe en stiefmoeder van drie kinderen uit twee – van de drie - vorige huwelijken van haar eerste overleden man en moeder van een dochter, Joukje. Met Wytze Lubach krijgt ze vier kinderen: Johannes (1858), Martje (1860), Henderika (1862) en Trijntje (1865).

In De Knijpe is Lubach als evangelist in dienst van de Confessionele Vereniging in de Nederlandse Hervormde Kerk. In het archief van deze vereniging is een brief overgeleverd waarin Lubach reageert op de beschuldiging uit zijn vorige woonplaats Middelburg ‘dat wij het huis zoo schandelijk slordig hebben bewoond en verlaten. Zonder [...] de laatste maand huur te betalen [...] Wat nu het zindelijk bewonen van een huis betreft



voorblad van het aantekeningenboekje van ouderling Feenstra

ligt niet op mijnen weg. Evenwel meen ik met zekerheid te kunnen zeggen dat mijne vrouw tot de brandzindelijke behoort.’ Ook van de maand huurachterstand distantieert hij zich.

Wonend in de pastorie van Duurswoude hoeft hij geen huurpenningen te betalen en zijn verblijf zal er slechts kort zijn. Ook hij zal, evenals zijn voorganger, predikant worden ‘op artikel 8’. Via de classis lukt het ditmaal niet en de kerkenraad stuurt een brief naar de meerdere vergadering: de particuliere synode Friesland-Noord³³.

‘L.S. De kerkeraad der Chr. Geref. Gem. te Duurswoude verklaart door deze dat het lidmaat W. Lubach zoo ver ons bekend is gezond in het geloof en onbesproken in den wandel. Genoemde br. heeft sedert mei ons gedient in de prediking en het herderlijk werk. Om zijn werk hebben wij alleszins redenen van tevredenheid, onze gem. wordt door hem gebouwd, en daarom is onze overtuiging, dat hij zeer nuttig kan werkzaam zijn tot uitbreiding van Gods rijk. Onze begeerte is dat het Uw. Ew. Verg. behage moge gen. br. te bevorderen tot bedienaar des H. Evangeliums. Wone de Heere met zijn Geest in uw midden opdat het uitloope tot bevordering van Gods rijk, ‘s Heeren eer en onze blijdschap.

Namens de kerkeraad der Chr. Geref. Gem. te Duurswoude: E. Feenstra, ouderling ; P.H. Kamminga, ouderling ; D.J. Rozema, diaken ; G.F. Fokkema, diaken. Duurswoude, 4 oct. ’73.’

Lubach ontkomt niet helemaal aan studie. Hij meldt zich op 14 juli 1874 en wederom op 13 juli 1875 bij de Theologische School van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Kampen. Hij motiveert zijn verzoek om als student te worden toegelaten met een opstel met de intrigerende titel: ‘Waarom heb ik de Confessioneele Vereeniging verlaten.’ De curatoren verlenen hem gezien zijn leeftijd vrijstelling van de talenstudie en in de overige vakken doet hij examen op 12 en 13 juli 1877, waarna hij kandidaat is.³⁴

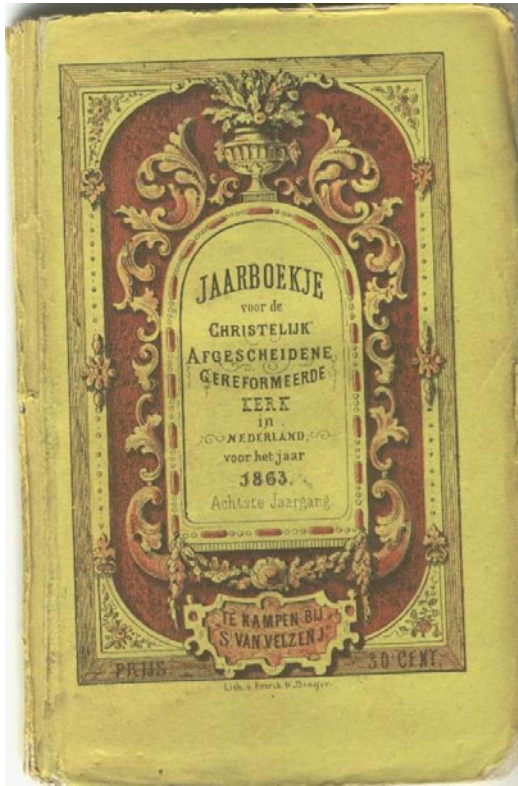
Duurswoude heeft weer het nakijken. In november vertrekt Lubach naar de al 30 jaar zonder dominee zittende kerk van Edam. Zijn stiefdochter Joukje Herschoe gaat niet mee, zij is op 20-jarige leeftijd op 13 november 1874 met ouderling Kamminga’s zoon Hendrik getrouwd. Het zal Lubach te Edam niet zo goed vergaan. Na een jaar komen er klachten over o.a. de prediking en zijn persoonlijk en huiselijk leven. Door de levenswijze van sommige van zijn kinderen maakt hij schulden en hij tracht dit op een niet altijd eerlijke manier te bedekken³⁵. Losgemaakt van de gemeente pakt hij noodgedwongen zijn oude stiel weer op. Na enkele jaren als evangelist in Noord-Holland gewerkt te hebben emigreert hij naar de Verenigde Staten van Amerika waar hij nog een vijftal kerken als dominee zal dienen. Op 31 augustus 1903 overlijdt hij.

Jaarboekjes en jeugdwerk³⁶

Ruim vier jaar heeft de Christelijke Gereformeerde Kerk in Duurswoude nu een eigen voorganger gehad. Geen volwaardig predikant, die kan men niet betalen. Een orgel ook niet. In 1876 is aan de kerk een orgel geschonken door de weduwe Antje van Essen-Andringa³⁷. Er verschijnen in die tijd al landelijke kerkelijke jaarboekjes, die ledenaantallen vermelden. Overduidelijk is dat het doorgeven van die gegevens vanuit de plaatselijke kerk niet met regelmaat gebeurt, er zijn soms een tiental jaren achtereen dezelfde gegevens. Dat kan niet juist zijn. Toch geeft het wel een indicatie van de gestage groei na het bescheiden begin met zes, zeven of negen leden. In 1863 zijn er al 82 lidmaten. Daarbij moeten we wel bedenken dat de Gereformeerde Kerk van Duurswoude zich uitstrekt over de dorpen Wijnjeterp en Duurswoude (met de buurt Bakkeveen) waar men rond 1858 1120 en rond 1875 zo’n 1700 inwoners telt³⁸, waarvan er in 1878 1450 tot de Hervormde gemeente behoren³⁹. De van de Hervormde gemeente afgescheiden ‘fynen’ zijn een kleine minderheid. Met sprongen van tien jaar zien we 90 leden in 1873 geteld, 136 in 1883, 212 in 1893 en 265 in 1903. Behalve ledentallen komen we uit die jaarboekjes ook iets aan de weet over het jeugdwerk, al noemde men dat toen niet zo. Zondagsschool is er voor de kleinsten.⁴⁰ De eerste vermelding dateert uit 1873 als G. Fokkema aan 60 kinderen in Duurswoude bijbelse verhalen vertelt. Vanaf 1878 is het ouderling Feenstra die leiding geeft aan een zondagsschool die door ruim 50 kinderen bezocht wordt. Het aantal kinderen stijgt tot 135 in 1884 en bereikt met 150 een piek in 1892. In 1895 staat J. Klooster als onderwijzer van de zondagsschool genoemd met 70 kinderen; twee jaar later lezen we de naam van J.H. Walda⁴¹. Het aantal leerlingen blijft gelijk

tot in 1906 Wilt Ebbels[zoon] Feenstra de leiding overneemt en er 90 kinderen komen. In een ander jaarboekje staan gegevens over een zondagschool te Wijnjeterp in 1872 en 1873 met oefenaar Jacobs als onderwijzer van 70 kinderen.

Voor de oudere meisjes is er vanaf 1879 een ‘jongedochtersvereniging’ te Wijnjeterp waarvan mej. R. Rozema de contactpersoon is. Een



een jaarboekje uit 1863

jongelingsvereniging met aanvankelijk 7 leden ontstaat in 1880. Secretaris zijn achtereenvolgens: J. Walda Hz., J. Hempenius vanaf 1887, W.F. Dijkstra vanaf 1895, B. te Nijenhuis vanaf 1906, E. van de Wal in 1908 en A.S. de Boer in 1909, als er 27 leden zijn.

Hoe verliep het kerkbezoek tussen 1879 en 1882? Het is een vraag of de Gereformeerden in deze jaren, waarin hun eigen gemeente vacant was, ook trouw de eigen kerk bezochten. In die tijd was als Hervormd predikant in Wijnjeterp-Duurswoude de ronduit orthodoxe ds. J. Bolkestein werkzaam.⁴² Hij preekte niet alleen voor eigen parochie. Bekend is dat ook inwoners van andere dorpen en leden van andere kerken hem graag hoorden.⁴³

Een steeds terugkerend refrein in de jaarboekjes is het woordje ‘vacant’. De eerwaarde heren Jacobs en Lubach komen in combinatie met Duurswoude niet voor, zij waren geen echte dominees. In Duurswoude waren zij slechts ouderling, al deden zij het werk van een dominee. Na het vertrek van

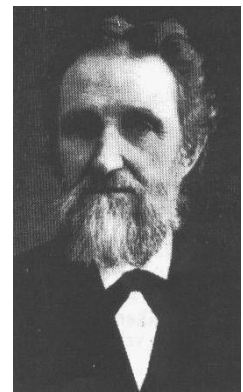
Lubach duurt de vacature nog acht jaar, waarin de leiding van de gemeente berust bij ouderling Ebbel

Feenstra, die als ambtsdrager een benoeming heeft voor het leven. Pas in 1883 krijgt hij een dominee naast zich. De vraag om hulp aan een afgestudeerde student van de Kamper hogeschool wordt positief beantwoord.

De eerste echte eigen dominee

Zondag 1 juli 1883 is voor de gemeente een grote dag. Harm Ages Dijkstra wordt door zijn neef, ds. H. Dijkstra uit Oldekerk, als eerste predikant van de gemeente bevestigd. De 27-jarige kandidaat, pas 2 dagen getrouwd, is een Fries van komaf, uit boerenfamilie.

‘In zijn preken gebruikte hij dan ook vaak ter verduidelijking beelden uit het landbouwleven. ‘k Herinner mij nog dat hij de doorwerking der zonde in ons hart en in de samenleving vergeleek met de roobol (paardestaart), de giftige plant die hier en daar in het hooiland groeide. Het hooi werd er geheel door bedorven. Paarden aten het nog, maar vermagerden. Koeien aten het éénmaal, maar als ze het éénmaal geherkauwd hadden, wilden ze het niet meer. Een andermaal vergeleek hij de ijver die men moet betonen om naar de geboden Gods te leven en de zonde te haten en te vlieden bij de ijver van de boer in de oogsttijd, wanneer hij zich haast geen tijd gunt om te eten of te drinken. [...] Zijn preken waren vaak op de praktijk van het leven gericht. Bij een preek over cat[echismus]zondag 38 zeide hij o.a. dat het niet bij de zondagsheiliging paste om allerlei kleine werkjes naar de zondag te verschuiven, zoals o.m. het schrijven van brieven. Van zondag 41 herinner ik mij nog dat de leeftijd van man en vrouw niet al te veel moest verschillen, en bij zondag 42 ‘Gij zult niet stelen’ waartoe ook dagdieverij en ogendienst behoorden. [...] Ds. had een ijzersterk geheugen. [...] Men noemde hem wel eens de historicus. Bij het preken had hij slechts een klein velletje papier bij zich waarop de voornaamste punten van zijn preek stonden. Men had in die



ds. Dijkstra

tijd de preek in enkele punten verdeeld. Eerst het thema van de tekst en dan de verdeling in punten en tenslotte een toepassing. 'k Hoor hem nog zeggen: "vanuit deze ... gezichtspunten hopen wij onze tekst nader toe te lichten". Een gevierd spreker was hij niet, soms haperde hij wel eens. Zijn preken waren eenvoudig. Iedereen kon ze begrijpen. 'k Hoorde hem eens zeggen: "als een kind zegt, de dominee heeft mooi gepreekt, dan is het goed geweest." Soms kon hij in 't vuur van zijn rede met de vuist op de lessenaar slaan. Andermaal als in vervoering met een glimlach op het gezicht, het verlossingswerk van Christus, de blijdschap des geloofs en voor de gelovige het uitzicht op de hemelse heerlijkheid verkondigen. Met ernst waarschuwde hij voor de zonde, en voor klein- en zwakgelovigen had hij woorden van bemoediging. In zijn uiterlijk had hij iets patriarchaals. Een lange baard en dicht gekruld haar met een scheiding in het midden. [...]'

Aldus de herinneringen van een gemeentelid uit Diever,⁴⁴ ds. Dijkstra's volgende gemeente. De kandidaat preekte bij zijn intrede over de tekst uit Psalm 23:1b 'mij zal niets ontbreken'. Het jaarsalaris van de dominee bedraagt f 600,-- in contanten en daarnaast in natura nog 3000 baggelaars (d.i. gebaggerde turf) en 11 mud (d.i. ca. 770 kilo) aardappels plus het gebruik van een stukje weiland om een melkschaap te houden. Op 1 april 1884 wordt in de pastorie een meisje geboren: Ynschkjen (Ina). Drie jaar later, op 1 mei 1887, een jongen: Age. Een zware slag treft de dominee als op 4 juli 1888 zijn 26-jarige echtgenote Tjaltje Sytsma overlijdt.⁴⁵ In december 1888 vertrekt 'dummy Diekstra' naar het Drentse Diever waar hij tot zijn emeritaat in 1931 zal blijven. Als hij in 1933 vijftig jaar predikant is, herdenkt hij dat met een preek in Duurswoude. Op 27 februari 1941 sterft hij. Zijn in memoriam rept van goede jaren in Duurswoude, waar hij veel heeft gewerkt op 't gebied der evangelisatie en van zegen op zijn arbeid kon getuigen.⁴⁶

Brand!

Het jaar 1884 heeft een droge zomer. In de *Leeuwarder Courant* van maandag 26 augustus is het volgende bericht te lezen:

'In den nacht van zaterdag op zondag j.l. is te Duurswoude brand ontstaan in de woning van den schoenmaker Jongbloed. De vlammen sloegen over op de woningen van den grutter-winkelier Kamminga en den verwer Friso. Al de drie panden zijn totaal afgebrand, wijl door gebrek aan water aan blusschen niet viel te denken. In eerstgenoemd pand zijn twee varkens en een schaap in de vlammen omgekomen. Uitgezonderd de inboedel en winkelwaren van Kamminga, was alles verzekerd.'

Voor de onverzekerde Pieter Kamminga is dit een ramp. Het dorp slaat de handen ineen en zet een actie op touw. Middels een advertentiecampaagne in de *Leeuwarder Courant*⁴⁷ probeert men giften in te zamelen:

'Weldadige landgenooten!

Door den brand, die in den nacht van zaterdag op zondag 24 aug. alhier drie huisgezinnen trof, lijdt inzonderheid P. Kamminga groote schade. Zijn gruttersmolen met toebehoren, het hoofdmiddel van zijn bestaan, was niet verzekerd. Daardoor beroofd van zijne dagelijksche kostwinning, gaat deze reeds bejaarde huisvader met zijn talrijk gezin een kommervollen tijd tegemoet. Ondergeteekenden, begaan met zijn lot, hebben zich tot eene commissie gevormd, om gelden in te zamelen, ten einde hem weder een molen te kunnen verschaffen. Daar de krachten in eigen kring te kort schieten, doen zij ook een beroep op uwe christelijke liefde, om hunne pogingen door eene milde bijdrage te ondersteunen. Maakt hun vertrouwen niet beschaamd!

ds. L.M. van Noppen, pred. der Herv. gemeente Wijnjeterp en Duurswoude

ds. Dijkstra, pred. der Chr. Geref. Gemeente Wijnjeterp en Duurswoude

W. Sijtsema, landeigenaar te Wijnjeterp

E. Feenstra, ouderling te Duurswoude

M. de Boer, kerkvoogd te Duurswoude

S. Vogelzang Hzn., hoofd der school te Duursw.'

Een mooi staaltje van dorpsse saamhorigheid en interkerkelijke samenwerking. De molen zal overigens niet meer herbouwd worden.⁴⁸



ouderling Kamminga

De Nederlandse Hervormde Kerk verliest in 1886 en 1887 door de zgn. ‘Doleantie’, een nieuwe uittocht van gereformeerden, flink wat orthodoxe leden. In Wijnjeterp-Duurswoude is hier niets van te merken.

75 gulden voor een dominee

In de vacante gemeente preekt op zondag 8 januari 1889 ds. Johannes van der Vlies uit Echten. Een in de kerk aanwezige weduwe voldoet het zo goed dat ze belooft f 75,-- aan dominee cadeau te doen als hij een beroep naar Duurswoude zal aannemen. Hij doet het! Op 3 maart doet hij zijn intrede. Hij is dominee geworden op singuliere gaven (het artikel 8, waar



ook ds. Jacobs en ds. Lubach gebruik van maakten). Het is een Hollander uit Hardinxveld, waar hij al jong ouderling was. Als reizend boekverkoper met christelijke boeken kwam hij in 1884 in Echten waar hij oefenaar en later dominee werd. Duurswoude is zijn tweede gemeente waar hij 3 jaar en 1 dag zal werken. Hij vertrekt dan naar Wijckel en Balk.⁴⁹ In zijn jeugd wilde hij graag zendeling worden, maar dat lukte niet. Als ambulante boekhandelaar is hij door de aard van zijn handel een zendeling in eigen land. De schrijver van zijn in memoriam leerde ‘hem van nabij kennen en hoogachten. Wat had deze man van eenvoudige afkomst een groote innerlijke beschaving! Wat was deze man, zonder ooit psychologie gestudeerd te hebben een groot menschenkenner. Wat bleef hij, gedurende al die jaren door studie frisch in zijn prediking! Zijn woord was ook altijd in aangenaamheid, met zout besprengd, zoodat hij wist hoe hij een ieder moest antwoorden.’⁵⁰

ds. Van der Vlies

In de volgende vacaturetijd is Ebbel Feenstra weer de leidende man in de gemeente. Het werk in de gemeente gaat ook zonder dominee door. Of wordt het kerkgebouw wat verwaarloosd? Een paar regels uit een reisverslag in het *Nieuw Advertentieblad* – beter bekend als ‘Hepkema’s krant’ van 16 augustus 1890: ‘Duurswoude is een net plaatsje; de kerk der Afscheidenen maakt echter een uitzondering en het kwam mij voor, dat zij slecht onderhouden wordt. Zoo miste de haan op den toren een poot en den kop, genoeg om hem niet voor vol aan te zien.’

In 1892 fuseren de gereformeerde kerken die zijn ontstaan uit de Afscheiding met die zijn ontstaan uit de Doleantie tot een kerkgenootschap onder de naam: Gereformeerde Kerken in Nederland.

Een dove dominee

Het zal nog even duren voordat er in de Gereformeerde Kerk van Duurswoude weer een nieuwe dominee komt. Financieel is de gemeente namelijk niet sterk. In 1903 zijn de toezeggingen uit de gemeente zodanig dat de kerkenraad het traktement op f 750,-- per jaar durft te stellen. In 1906 is sprake van f 900,-- per jaar en twee vrije zondagen, plus een huis met tuin. Dat huis is dan een spiksplinternieuwe pastorie die de gemeente bijna f 3200,-- kost.



ds. Brinkman

Na een aantal teleurstellende bedankjes⁵¹ krijgt de kerkenraad op 7 juni 1906 bericht dat ds. Human Brinkman uit Oldemarkt het op hem uitgebracht beroep aanneemt. Hij kiest Duurswoude uit een drietal roepende gemeenten: ‘s-Gravenmoer, Duurswoude en Dwingeloo. Hij heeft er in zijn eerste gemeente vier jaar opzitten. Motiveerde de niet probleemloze verhouding met de kerkenraad⁵² aldaar hem tot vertrek?

‘Ds. Brinkman was een bijzondere man. Allereerst een zeer actieve pastor en leermeester en verder een pseudo-dokter. Voor heel veel kwalen wist hij middelen te adviseren die voor verbetering konden zorgen. Heel bekend zijn van hem de middelen: knoflook, spinazie en wijn. [...] Hij had studie gemaakt van de sterrenhemel en mocht daar graag over praten. Ds. Brinkman had een nare handicap: hij was doof en zo ontging hem wel eens

iets. De organist moest het naspel, na het zingen van een lied, daarom altijd luid besluiten. Overall en altijd verscheen hij zeer verzorgd, als een heer. Opvallend was zijn zwarte snor en baardje, terwijl zijn haar wit van kleur was⁵³. Preken ‘was zijn liefste werk. En hij maakte er wèrk van! nauwgezette exegese, was het echte Woord-bediening, waarbij nooit verzuimd werd de twee wegen aan te wijzen. [...] Ds. Brinkman heeft altijd hard gewerkt, meest bezocht hij tweemaal per jaar zijn gemeente met het huisbezoek, eenmaal met een ouderling, en eenmaal alleen. Hij was echt een ijveraar, nogal streng in de tucht, wat ook wel eens niet al te goed uitpakte. Als man van de oude stempel pakte hij de dingen, en soms ook de mensen, fors aan. Zijn wat driftige natuur speelde hem wel eens parten. Maar men waardeerde zijn trouw. [...] Ds. Brinkman had een eigen karakterstructuur, maar men kon op hem aan. Vasthoudend. Gedegen gereformeerd. Met zonden, ja, maar de genade was veel meer overvloedig. Hij leefde voor zijn gemeenten, zijn gezin en familie. Hield van gezelligheid’⁵⁴.

In zijn tweede gemeente wordt hij op 9 september 1906 bevestigd door zijn broer ds. J. Brinkman uit Beilen met de tekst: ‘O Jeruzalem! Ik heb wachters op uwe muren besteld, die geduriglijk al den dag en al den nacht niet zullen zwijgen. O gij, die des Heeren doet gedenken! Laat geen stilzwijgen bij ulieden wezen, en zwijgt niet stil voor Hem, totdat Hij bevestigde en totdat Hij Jeruzalem stelle tot een lof op de aarde’ (Jesaja 62:6-7). Hij doet intrede met: ‘[God die] ons de bediening der verzoening gegeven heeft’ (2 Corinthiërs 5:18b).

In 1905 is de kerk ingedeeld in de classis Drachten in plaats van de classis Heerenveen. Er verandert meer. De nieuwe dominee zet heel wat in gang, het is een organisator die de leiding neemt. En alsof het dan kan zijn: de onbezoldigd leider vanaf het begin; Ebbel Feenstra, ouderling voor het leven, overlijdt aan de gevolgen van een treurig ongeval op 8 januari 1908, bijna 74 jaar oud⁵⁵. De kerkenraad plaatst in het landelijk versijnd kerkblad *De Heraut van de Gereformeerde Kerken in Nederland* van 19 januari een veelzeggende advertentie:



ouderling Feenstra

Heden trof onze gemeente een zware slag door het zeer onverwachte overlijden van onzen zoo zeer geliefden broeder en medeopziener EBBEL W. FEENSTRA in den ouderdom van bijna 74 jaren; 48 jaren was hij werkzaam in het werk des Heeren, eerst korten tijd als diaken, daarna als ouderling. Met vele gaven en talenten was hij van den Heere begiftigd, welke hij ook besteedde tot heil der gemeente. Hij leefde met de gemeente mede als een vader met zijn gezin. Zijn heengaan wordt daarom diep betreurd, want wij verliezen zeer veel in hem. Ons verlies is hem echter gewin, waar wij in de vaste overtuiging leven, dat hij thans bij zijn God en Zaligmaker is, dien hij van der jeugd af mocht dienen. De gedachtenis dezès rechtvaardigen zal in zegening zijn. Namens de kerkenraad: H. Brinkman praeses, A. van der Meulen scriba. Duurswoude, 8 januari 1908.

Het is ontroerend dat nog geen vier weken later zijn trouwe steun en medestander van het eerste uur, Pieter Kamminga, op 93-jarige leeftijd sterft. De twee Groninger mannen hebben het Friese dorp een Kerk nagelaten die zonder hen verder kan.

De dominee rekent

Ds. Brinkman kan meer dan lange preken houden (de dienst duurt meestal twee uur). Hij heeft grote interesse in financiële zaken en talent om op dit gebied dingen te regelen⁵⁶.

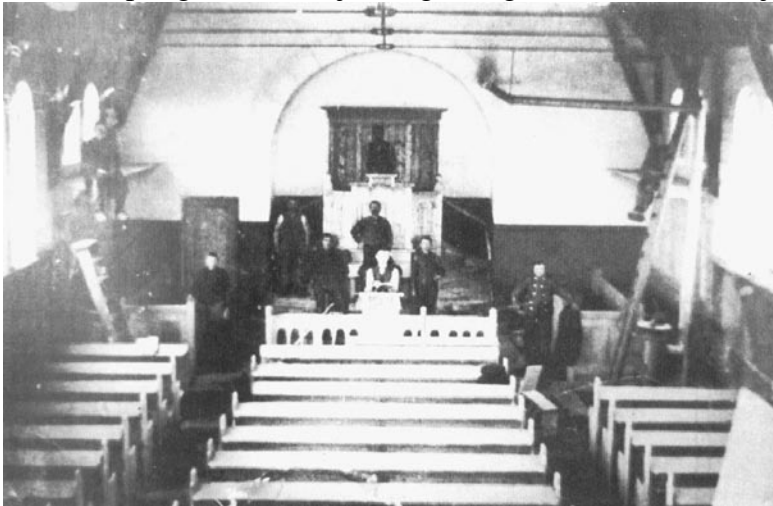
In april 1908 bespreekt de kerkenraad of het wenselijk is de oude kerk te verbouwen. Het blijkt na een paar vergaderingen niet nodig. Gemeentelid A. Sijtsema, wonend tegenover de kerk, schenkt een stuk grond om een heel nieuwe kerk op te bouwen. Het wordt een grote kerk. Dominee Brinkman laat bouwen op de groei. Het dorp twijfelt en zegt: “Dy dummy Brinkman hellel hwat oan, dy tsjerke komt nooit fol!”⁵⁷. Op 15 juli begint het bouwen en op zondag 3 januari 1909 is de kerk in gebruik genomen. Het verslag van deze dienst⁵⁸:



de pasgebouwde kerk in 1910
gemeente bepaalde bij de moeite en opoffering, die onze leeraar met dit alles heeft gehad, en werd staande door de gemeente hem toegezongen Ps. 134:4⁶¹. De Heere heeft groote dingen gedaan, dies zijn wij verblijd. Namens de kerkeraad A. v.d. Meulen, scriba.’

‘Duurswoude 3 januari. Hedenmorgen was het voor de gemeente een blijde feesture, daar het nieuwe kerkgebouw in gebruik werd genomen. Door ds. Brinkman werd de gemeente toegesproken naar aanleiding van I Samuel 7:12⁵⁹. Rijke zegeningen had de Heere haar geschonken; begonnen met een 7-tal leden is ze allengs opgegroeid en konden we hedenmorgen over een groote schare van belijders henen zien. De architect, de heer Kuipers⁶⁰ van Amsterdam, werd dank gezegd voor de schoone bouworde, die het geheel zoo flink deed uitkomen. Ook de aannemer Offringa werd dank gezegd voor het soliede werk dat geleverd was, en verder allen, die tot den bouw hadden meegewerkt. Na dezen sprak nog de oud-consulent ds. Zomer van Donkerbroek, van de rijke zegeningen door God ons geschonken. Daarna sprak ds. Brinkman van Beilen, die de

De totale kosten bedragen f 7837,99. Het schilderwerk aan en in de kerk is gedaan door Bauke te Nijenhuis; we kwamen hem al tegen als secretaris van de jongelingsvereniging. De jonge schilder is pas getrouwd; zijn hoogzwangere vrouw zit terwijl haar man schildert in de kerk te



Werklieden in de kerk aan het werk

Vermoedelijk is het een werkstuk van de firma Vermeulen uit Woerden.⁶³ Het was een van de ambtsdragers niet naar de zin, zo’n duur orgel. Met de motivatie: “ik wil er niets voor betalen en er ook geen genot van hebben” kwam hij een poos niet in de kerk. De dominee moest hem veel bezoeken en lang met hem praten voor hij zijn plaats weer innam. De zitplaatsen in de kerk, die

breien. De op 22 februari 1909 geboren zoon Anne Jan wordt als eerste jongen in de nieuwe kerk gedoopt⁶². Het in 1876 door de weduwe Van Essen geschonken orgel is in 1904 vervangen door een ander f 325,-- kostend orgel dat nu geen volume genoeg blijkt te hebben voor de nieuwe kerk. Voor f 1372,-- koopt men een nieuw orgel dat in november 1911 voor het eerst speelt.

Kerkorgelfabriek
MART. VERMEULEN Woerden.
Vervaardiging van degelijke Kerkorgels,
zowel Mechanisch als Pneumatisch — Billijke
conditie. — Veeljarige Garantie. — Repareeren
Stemmen, enz. enz. 10

advertentie van orgelbouwer
Vermeulen uit Woerden uit 1914

voorheen bij opbod voor een jaar verhuurd werden, zullen voortaan worden verloot. Ds. Brinkman is een tegenstander van het geld bieden voor een zitplaats: zo zitten de rijksten steeds op de mooiste plaats. Hij is een voorstander van loting en het bij elkaar zitten van gezinsleden, maar ‘mannelijk en vrouwelijk gescheiden’.

De oude kerk en de nog steeds in eigendom zijnde oude pastorie worden voor f 1550,- verkocht aan het bestuur van de in oprichting zijnde Gereformeerde school waar ds. Brinkman voorzitter van is.⁶⁴ Op de plek van de kerk zal de eerste ‘school met de bijbel’ gebouwd worden. De pastorie wordt woning voor de hoofdonderwijzer.

Na vijftig jaar

In het wekelijks op zondag verschijnende landelijke kerkblad *De Heraut van de Gereformeerde Kerken in Nederland* van 16 januari 1910 staat onder de ‘officiële berichten’ een kort verslag van een feestelijke kerkdienst:

‘Duurswoude, 9 jan. Hedenmorgen, in de godsdienstoefening, werd door de gemeente haar 50 jarig bestaan⁶⁵ herdacht. Door onzen beminden leeraar werd de gemeente bepaald bij Ps. 126:3.⁶⁶ Na de gemeente gewezen te hebben op de weldaden die de Heere Israël bewees, bepaalde hij de gemeente bij haar klein begin (slechts een 6 tal leden), doch de Heere zegende zijn woord tot uitbreiding van Zijn koninkrijk. Den 28en december 1859 kwam onder leiding van prof. De Haan, van Kampen, de Kerk tot openbaring, en 5 jan. 1860 werden de ouderlingen en een diaken bevestigd. Thans bezitten we een nieuw net kerkgebouw, met eene nieuwe pastorie. De gemeente is aangegroeid tot 400 zielen, waarvan 150 belijdende leden. Op de plaats van de oude kerk en pastorie prijkt thans een christelijke school met 2 lokalen waarin 89 kinderen zitten, allen uit eigen gemeente. Wel heeft de Heere groote dingen bij ons gedaan, en is de gemeente verblijd over de zegeningen en weldaden haar geschonken. Namens de kerkeraad: A. v.d. Meulen, scriba.’

Na deze mijlpaal volgen er voor ds. Brinkman nog enkele rustige jaren in Duurswoude. Wel moet de jongelingsvereniging ernstig vermaand worden. Als er in de ordeloze vergaderingen geen verbetering komt, zal de club worden opgeheven. Dat helpt. In de classis Drachten wordt Brinkman benoemd tot kerkvisitator. In november 1912 bedankt hij voor een beroep naar Zuidwolde. Op 16 februari 1913 vertrekt hij naar Glanerbrug.⁶⁷

Wat laat hij achter? De Gereformeerde Kerk is in Wijnjeterp-Duurswoude een factor van betekenis, een groepering om rekening mee te houden. Het dorp, dat in de omgeving de naam heeft een ‘gereformeerd’ dorp te zijn,⁶⁸ kan er niet omheen. Dat hadden die negen mannen in 1860 niet kunnen denken! In Kamminga’s café begonnen. Een kleine kerk gebouwd die vervolgens door een grotere is vervangen. Er een stuk aan gebouwd als in 1934 de kerk te klein blijkt, dy tsjerke kaam best fol!



ansichtkaart van de kerk uit ca. 1935-1940

Bronnen.⁶⁹

‘Duurswoude en Wijnjeterp’ in: *De historie gaat door het eigen dorp* / A. Algra. – Leeuwarden. Friesch Dagblad, 1958 – dl. V, p. 361-377.

De Gereformeerde kerk ‘Duurswoude te Wijnjewoude : gesticht op 5 januari 1860 / [S. Boersma, G. Braam, J. Feenstra?] – [s.l.] : [s.n.], 1985. – 16 p. : ill.

Tamme Foppes de Haan : professor / Jaap van Gelderen. – Kampen : Ver. v. Oud-Studenten v.d. Theol. Universiteit, 2000. – 64 p. : ill. – (Kamper miniaturen ; dl.V).

Gedenkt uw voorgangers / J. de Haas. – Haarlem : Vijlbrief, 1984-1989. – 5 dln.

Jaarboekje voor de Christelijk Afgescheidene Gereformeerde Kerk in Nederland voor.... – Vol. 1-14 – Kampen : S. van Velzen jr., 1856-1869. – 14 dln. : ill.

Jaarboekje voor de Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland : voor het jaar - Vol 15-37 – Kampen : S. van Velzen jr., 1870-1892. – 23 dln. : ill.

Jaarboekje voor de Gereformeerde Kerken in Nederland voor het jaar ... / onder red. van H.G. de Jonge en A. van der Sluijs. - Vol. 38-61 (1893-1916) – Enkhuizen : P. van der Sluijs, 1893-1916. - 24 dln.

Handboekje ten dienste der Gereformeerde Kerken in Nederland voor het jaar ... / onder red. van J.H. Feringa en A. Littooi. – vol. 1893-1902 ; 15-28 (1903-1916) – Middelburg : K. le Cointre, 1893-[1916]. - 24 dln : ill.

Het ontstaan van het christelijk onderwijs in de Friese z.o. hoek / J. Keizer. – Leeuwarden : Friesch Dagblad, 1980. – 91 p. : ill.

Mededelingen van de Gereformeerde Kerk van Lippenhuizen-Hemrik betreffende de herdenking van het feit, dat zij voor 100 jaren tot reformatie kwam / R. Kooistra. – [s.l.] : [s.n.], 1943. – 41 p. : ill.

Op het tweede plan : evangelisten in Nederland in de tweede helft van de negentiende eeuw / G.J. Mink. – Leiden : J.J. Groen en zoon, 1995. – 296 p. – (Kerkhistorische monografieën ; dl. [3]).

‘XIV Haulerwijk-Donkerbroek’ in: *De Afscheiding van 1834 in Friesland / J. Wesseling. – Groningen : De Vuurbaak, 1983. – dl. III, p. 346-375.*

Zalsmans jaarboekje voor kerk, school en zending in Nederland : voor het jaar - Vol. 1-16 (1866-1881). – Kampen : G.Ph. Zalsman, 1866-1881. – 16 dln. : ill.

www.archiefleeuwardercourant.nl

www.dominees.nl

Noten:

¹ Zo blijven er vragen over afkomst en verwantschap van de eerste leden van de kerk en hun sociale status. Mogelijk zijn er nog egodocumenten of preken van predikanten van de gemeente die iets kunnen zeggen over de geloofsbeleving. Dit artikel gaat daar niet uitvoerig op in en stelt ook andere vragen aan de orde.

² Is deze Aaltje Eeuwes de Haan familie van molenaar Foppe Egberts de Haan te Duurswoude?

³ Bestuurlijk is het sinds 1974 één dorp onder de naam Wijnjewoude. In de tijd waarover dit artikel gaat hoort het nu zelfstandige dorp Bakkeveen nog als buurt bij Duurswoude.

⁴ In: *Groninger Godgeleerdheid in Friesland : 1830-1872 / Rienk Klooster. – Leeuwarden : Fryske Akademy, 2001. – p. 356* wordt van hem gezegd: aanvankelijk van de Groninger richting, in 1870 modern, lid van de NPB.

⁵ zie: ‘Tamme Foppes de Haan (1791-1868) : foarman fan de Ofskieding’ in: *Dit wienen ek Friezen : in rige lytse biografyen / J.J. Kalma. – Leeuwarden : N. Miedema en co., 1966. – dl. III, p. 65-71.*

⁶ De ‘ligging’ van deze predikanten heb ik o.a. uit een aantekeningenboekje dat ca. 1931 is opgesteld door vermoedelijk een zoon van Ebbel Feenstra. Het was in juli 1995 in eigendom van dhr. B. Feenstra en heeft als opschrift: Gedenkt uwen voorgangers die u het woord Gods gesproken hebben (Hebr. XIII:VII) : lijst van de bedienaren des Goddelijken woords te Wijnjeterp en Duurswoude vanaf de reformatie van 1517 tot op heden.

⁷ Zie: ‘Provinciale Friesche Vereeniging van Vrienden der Waarheid (1854-1890) : een réveil-beweging in Friesland’ / door J.W. Oudendag in: *It Beaken*, jg. 42 (1980), nr. 1-2, p. 35-84.

⁸ De mondelinge dorpsoverlevering wordt bevestigd door o.a. een bericht van een verkoping in de *Leeuwarder Courant* van 5 juli 1859 ‘in de herberg van Pieter Kamminga’ en is o.a. ook vastgelegd in de rubriek ‘Kerknieuws’ in de *Leeuwarder Courant* van 19 december 1953 als de Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt) het pand koopt om tot kerk te verbouwen.

⁹ zie het aantekeningenboekje genoemd in noot 6.

¹⁰ ‘Met zes gezinnen begonnen : Geref. kerk in Duurswoude vierde haar eeuwfeest’ in: *Drachtster Courant* 8 januari 1960. en: ‘Eeuwfeest in Duurswoude’ in: *Centraal Weekblad* 9 januari 1960.

¹¹ Is hij familie van Aaltje de Haan, de overleden echtgenote van Pieter Kamminga?

¹² Zoon van zijn broer Egbert Foppes de Haan.

¹³ Lieuwe Hendriks Walda, geboren 1784 te Duurswoude, arbeider. Zijn broer Lucas Hendriks Walda is in 1842 woonachtig te Bakkeveen en lid van de Afscheiden gemeente te Haulerwijk-Donkerbroek (zie Wesseling, 1983 p. 374.) Hun vader komt rond 1780 uit de buurt van Heerenveen in Duurswoude wonen en kiest daar in 1812 de familienaam Walda (afgeleid van de Friese dorpsnaam Duerswâld?)

¹⁴ Het is moeilijk te bepalen wie dit precies is. Er zijn meerdere mogelijkheden.

¹⁵ Waarschijnlijk: Gerke Kuperus geboren ca. 1822 in Boornbergum. Hij trouwt op 28 sept 1868 met Gerken van Houten, dochter van Marten Jans van Houten. Deze Marten van Houten was zeer mystiek, kort oefenaar bij de Afscheidenen, voorganger van een vrije gemeente in De Wilp (die zich in 1947 aansloot bij de Christelijke Gereformeerde Kerk). Zie over hem: Wesseling, 1983, p. 357-361, 415.

¹⁶ Waarschijnlijk: Sikke Gerhardus Hempenius geb. 1833 te Roordahuizum.

¹⁷ Waarschijnlijk: Hendrik Harkes Houtman, geb. 1820, zijn vader kwam uit Grootegast waar rond 1822 ook zijn vrouw Jacobje Geeles van der Zwaag geboren is en waar zij in 1844 trouwden.

¹⁸ Waarschijnlijk: Bonne Uilkes Bijma geb. 1819 te Ureterp.

¹⁹ In het tweede deel van: *De Afscheiding van 1834 in Friesland* / door J. Wesseling. – Groningen, 1981. is op p. 112 en 116 sprake van een Hendrik Siemens Eenkoorn, landbouwer te Beetsterzwaag als ouderling te Drachten in 1848 en 1850. Hij is geboren te Genemuiden. Is dit een zoon?

²⁰ Zie: Archief van de Gereformeerde classis Heerenveen, inv. nr. 2: notulen 1856-1872.

²¹ Waarschijnlijk: Barteld Jongbloed, geb. 1823 te Ooststellingwerf, gehuwd met Aaltje Kamminga, de oudste zus van Pieter Kamminga.

²² In het aantekeningenboekje van Feenstra (zie noot 6) is het afscheid genoteerd op 20 mei 1861, dat is waarschijnlijk de datum waarop hij als consulent afscheid nam van Duurswoude.

²³ Zie over Talsma's tijd te Haulerwijk en Donkerbroek: Wesseling, 1983, p. 363-369. Daarin is sprake van een notulenboek van de kerkenraad van de Gereformeerde Kerk van Donkerbroek vanaf 1855, mogelijk bevat dit notulenboek gegevens over de pastorale bezoeken en werkzaamheden van ds. Talsma te Duurswoude?

²⁴ De opmerking: 'dat in 1857 ds. J. Talsma van Donkerbroek met een ouderling op huisbezoek kwam bij het (gereformeerde) gezin E. Feenstra te Duurswoude' in het artikel 'Met zes gezinnen begonnen : Geref. kerk in Duurswoude vierde haar eeuwfeest' in: *Drachtster Courant* 8 januari 1960. kan dus niet juist zijn, Feenstra was in die tijd nog ongehuwd.

²⁵ In het aantekeningenboekje van Feenstra (zie noot 6): 'In 1869 als rustend leeraar in deze gemeente teruggekeerd en overleden in 1871'. Dit lijkt me juist. Dat betekent wel dat Talsma geen predikant van Duurswoude is geweest. Hij was wat we nu noemen: bijstand in het pastoraat.

²⁶ Zie: *Gegevens betreffende de Theologische Universiteit Kampen : 1854-1994* / J. van Gelderen, F. Rozemond. – Kampen : Kok, 1994. – p.98, het hier opgegeven geboortjaar 1825 is vermoedelijk onjuist en moet zijn 1835. Hij studeerde van 1854 tot 1859 te Kampen doch is nimmer predikant geworden. Zie ook: <http://members.lycos.nl/akkelies/zeebuit.htm>. Het is een zoon van ds. J.F. Zeebuijth te Leerdam. In 1867 is hij lid geworden van de Hervormde kerk in Leerdam, hield daar zondagsschool en was van beroep winkelier/koopman.

²⁷ *Mededelingen van de Gereformeerde Kerk van Lippenhuizen-Hemrik betreffende de herdenking van het feit dat zij voor 100 jaar tot reformatie kwam* / R. Kooistra. – [s.l.] : [s.n.], [1943]. – p. 25.

²⁸ Dit korte bestaan van deze combinatie is tot heden aan de aandacht van velen ontsnapt. Feitelijk zou het vermeld moeten worden in: *Gemeenten en predikanten van de Gereformeerde Kerken in Nederland*. – [s.l.] : Algemeen secretariaat van de Gereformeerde Kerken in Nederland, 1992. – 510 p. Het gegeven van samenwerking is destijds zeker doorgegeven aan de samenstellers van het *Jaarboekje voor de Christelijk Afgescheidene Gereformeerde Kerk in Nederland*, de jaargangen 1870 en 1871 noemen het. In *Zalsmans jaarboekje voor kerk, school en zending in Nederland* vond ik het van 1870 tot 1881, maar die lange periode is duidelijk niet correct.

²⁹ Zie: *Gereformeerd en evangelisch : ontstaan en geschiedenis van de Buddinggemeente te Goes en haar plaats in het Nederlandse protestantisme in de periode 1839-1881* / C. Dekker. – Kampen : J.H. Kok, 1992. – p. 346-348.

³⁰ Hierna zal hij in 1875 predikant worden te Klundert en Zevenbergen om in 1889 te emigreren naar Amerika. Daar wordt hij dominee te Passaic (ruim 15 km. ten noorden van New York). Hij sterft op 23 september 1895.

³¹ Hij slaagde daar op 28 maart 1860 voor het examen godsdienstonderwijzer in de Nederlandse Hervormde Kerk, zijn bevoegdheden werden hem op 26 februari 1868 weer ontnomen. Zie; *Kerkelijke courant* 7 april 1860 en 7 maart 1868.

³² In Emmen was er een kwestie rond zijn lidmaatschap van de Nederlandse Hervormde Kerk die beweerde dat hij zich in Joure van de Nederlandse Hervormde kerk had afgescheiden. Lubach beweerde slechts zijn lidmaatschap van de gemeente Joure te hebben opgezegd i.v.m. verhuizing naar Leeuwarden.

³³ Zie: Archief van de Particuliere Synode Friesland-Noord der GKN, inv. nr. 8.

³⁴ Zie: Handelingen der ... vergadering van de Kuratoren der Theologische School, der Christelijk Gereformeerde Kerk in Nederland, gehouden te Kampen, 14 juli 1874 e.v., 13 juli 1875 e.v., 10 juli 1877 e.v.

³⁵ Zie: Uit de geschiedenis van Edam's Geref. Kerk / door E. S[milde], krantenknipsel uit ca. 1937 uit mij onbekende krant, en: *De Gereformeerde Kerk van Edam-Volendam en Zeevang : een gemeente in beweging* / W.H. de Wolf. – [s.l.] : [s.n.], [1997]. – p. 20-21.

³⁶ Voor deze paragraaf is gebruik gemaakt van het *Jaarboekje voor de Christelijk Afgescheidene Gereformeerde Kerken*, van *Zalsmans jaarboekje voor kerk en school en zending* en van het *Handboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland*.

³⁷ Antje Andringa is geboren in 1827 te Wijnjeterp, dochter van Heere Andries Andringa en Grietje Andries Zwaga. Zij huwt in 1850 met de uit Steenwijkerwold afkomstige onderwijzer Louis van Essen die sterft in 1869. Antje overlijdt op 27 oktober 1877. Zij kwam uit een niet onbemiddelde familie. Zie: *Andringa : geschiedenis van verschillende families Andringa van 1450 tot heden* / Y. Brouwers, ... [et al.] – [s.l.] : Andringa werkgroep, 1983. – p. 323.

³⁸ Zie achtereenvolgens: *Het koninkrijk der Nederlanden ...* / J.L. Terwen. – Gouda : [s.n.], 1858. – p. 740, en; *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland* / P.H. Witkamp. – Amsterdam : Scheltema & Holkema ; C.L. Brinkman, 1877. – 1508 p., s.v. Duurswolde, Wijnjeterp.

³⁹ Zie: *Nieuw Kerkelijk handboek, omvattende al de door den staat gesubsidieerde protestantsche kerkgenootschappen* / M.W.L. van Alphen. – 's-Gravenhage : C. Blommendaal, 1878. – p. 478.

⁴⁰ ‘Onder toezicht van de kerkeraad’ staat erbij. Je vraagt je af hoe het kan dat het zondagsschoolwerk in later jaren geheel in handen was van de Hervormde kerk? Wanneer is die Gereformeerde zondagsschool opgehouden te bestaan?

⁴¹ In het *Handboek...* dat dan twee zondagscholen noemt, waarvan één onder leiding van K. Uithoff. Dit was echter de zondagschool in de buurt Petersburg die eigenlijk onder Donkerbroek valt. Het *Jaarboekje...* noemt vanaf 1884 ook een zondagschool te Bakkeveen waar gemiddeld 40 kinderen komen.

⁴² Over ds. J. Bolkestein in Wijnjewoude verschijnt in september 2010 een artikel van mijn hand in de publicaties van de Friese Kerkhistorische Vereniging ‘Folk en Tsjerke’.

⁴³ Zoals bijvoorbeeld Gereformeerden uit Waskemeer. Zie: *De verwachting blijft : de geschiedenis van de Gereformeerde Kerk Haulerwijk-Waskemeer, 1838-1988* / samenst. W.A. Duursma ... [et al.] – Haulerwijk : [s.n.], 1988. – p. 51. Het aantal leden van de Gereformeerde Kerk van Duurswolde is volgens het *Jaarboekje...* in 1877 90, in 1878 188 en in 1879 135. Daar de jaarboekjes verschenen voorafgaand aan het jaar waarvoor ze dienst deden is de daling van 188 naar 135 niet te verklaren uit de komst ds. Bolkestein. Hij deed in oktober 1879 intrede in de Hervormde gemeente, het Gereformeerde ledental van 135 was al eind 1878 doorgegeven aan de drukker. *Zalsmans jaarboekje...* noemt voor 1878 en 1879 90 leden, voor 1880 130.

⁴⁴ Nl. Harm van Goor (1885-1980), zie: *150 jaar Gereformeerd in Diever* / O. Doorn. – Diever : Gereformeerde Kerk, 1986. – p. 43-44.

⁴⁵ Te Midlum, de plaats waar zij in 1883 met de dominee trouwde. Woonden daar haar ouders?

⁴⁶ Zie: ‘Ds. H.A. Dijkstra : 3 april 1856-27 februari 1941 / A.J. Noordewier’ in het *Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, jg. 1942, p. 410-413, en: ‘Ds. H.A. Dijkstra †’ in: *Het vaderland* 1 maart 1941 (ochtendblad).

⁴⁷ Advertenties op 29 en 30 augustus, 1, 2, 8 en 10 september 1884.

⁴⁸ Op de site www.molendatabase.org kan verdwenen molen nr 2414 aangevuld worden met het gegeven dat deze molen is verbrand op 24 augustus 1884. Is Kamminga mogelijk eerst huurder, en pas vanaf 1868 eigenaar van de molen geweest? In de *Leeuwarder Courant* van 4 december 1868 wordt de veiling aangekondigd van een roggemolen en bakkerij te Duurswolde op 9 december 1868 bij F.E. de Haan te Bakkeveen. Op 15 december volgt het bericht dat de wegens sterfgeval te koop zijnde, geheel nieuwe korenmolen is ingezet op f 1851,--.

⁴⁹ Hij is geboren in 1847. Na Wijckel stond hij vanaf 1894 te Nieuw Dordrecht en vanaf 1897 te Ottoland tot zijn emeritaat in 1923. Hij is overleden in 1932.

⁵⁰ Zie: ‘Ds. J. van der Vlies : 31 januari 1847-14 december 1932/ [A.C.] Heij’ in het *Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, jg. 1934, p. 387-389.

⁵¹ In april 1903 van kand. T. Algera; in augustus 1905 van ds. A.S. Schaafsma te Beilen; in februari 1906 van ds. R. Sybrandy te Blokzijl.

⁵² Zie: *Eeuw uit, eeuw in : 1893-1993 : 100 jaar Gereformeerde Kerk Oldemarkt* / W.J. Boelsma. – [s.l.] : [s.n.], 1992. – p. 27-29. Ds. Brinkman bedankte eerder voor een beroep naar Hoogvliet.

⁵³ *Elk nieuw geslacht ervaart zijn trouw : herdenkingsboek ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de Gereformeerde Kerk van Westerlee/Heiligerlee : 1897-1997* / Aaldrik Zuiderveen. – [s.l.] : Geref. Kerk Westerlee/Heiligerlee, 1997. – p. 23-24.

⁵⁴ Aldus zijn neef in: ‘Ds. H. Brinkman : 26 juli 1875-20 april 1963 / G. Brinkman’ in het *Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, jg. 1964, p. 442-444.

⁵⁵ De aard van het ongeval is me onbekend. Zie de overlijdensadvertentie in *De Heraut van de Gereformeerde Kerken in Nederland* 12 januari 1908.

⁵⁶ Zie: *Honderd jaar Gereformeerde Kerk Harmelen : 1887-1987* / M. van Osnabrugge. – Harmelen : Gereformeerde Kerk Harmelen, 1987. – p. 67-77.

⁵⁷ Zie: ‘Eeuwfeest in Duurswolde’ in: *Centraal Weekblad* 9 januari 1960.

⁵⁸ Zie: *De Heraut van de Gereformeerde Kerken in Nederland* 10 januari 1909.

⁵⁹ Deze tekst besluit met de woorden: ‘Eben-Haëzer [...] tot hertoe heeft de Heere ons geholpen’.

⁶⁰ Tjeerd Kuipers, geboren in 1857 te Gorredijk, ontwierp meer dan vijftig voornamelijk Gereformeerde kerken

⁶¹ ‘Dat ‘s Heeren zegen op u daal/ Zijn gunst uit Sion u bestraal/ Hij schiep ‘t heelal, Zijn naam ter eer / looft, looft dan aller heren Heer.’

⁶² Zie: *Te Nijenhuis : de Friese tak* / R.H. Postma, M. Holwerda. – Oudwoude : Postma, 1993. – p. 138. De verzetsstrijder Klaas te Nijenhuis, waarnaar een straat is genoemd in Wijnjewoude is ook een zoon van Bauke te Nijenhuis.

⁶³ Zie: ‘Wijnjewoude nieuw kerkorgel rijker’ in: *Friesch Dagblad* - 21 mei 1974, en; ‘Het orgel in de Geref. kerk te Duurswoude’ in: *Het orgel* - juni 1974, p. 222-223.

⁶⁴ Zie: *1909-1984 : school met de bijbel “Votum Nostrum” Wijnjewoude* / J. Pool. – [s.l.] : [s.n.], 1984. – 33 p. : ill. Ds. Brinkman was de moter achter de nieuwbouw die zorgde voor flinke polarisatie met de Hervormde gemeente. Het voert te ver om dat te verhalen.

⁶⁵ In *De Heraut...* van 23 januari 1910 meldt de redactie dat naar aanleiding van deze woorden in dit bericht een trouw lezer protesteert. Reformatie, Afscheiding en Doleantie zijn geen nieuw begin maar voortzetting van de aloude Christelijke kerk in Nederland. ‘We zijn niet een nieuwe secte, die pas in de vorige eeuw ontstaan is, maar we zijn de wettige voortzetting van de kerk onzer vaderen. [...] Men doet daarom aan ons historisch recht tekort, wanneer men zegt, dat onze kerken pas een halve eeuw lang bestaan hebben. [...] Daarom dienen onze kerken zich voor zulke onjuiste uitdrukkingen te wachten.’

⁶⁶ ‘De Heere heeft groote dingen bij ons gedaan; dies zijn wij verblijd.’

⁶⁷ Daar blijft hij tot 1918 en is er wederom betrokken bij de oprichting van een Christelijke school. Vervolgens gaat hij naar Westerlee-Heiligerlee tot 1923 en waar ook in zijn tijd een Christelijk school tot stand komt. Harmelen is van 1923 tot 1939 zijn laatste gemeente. Hij overlijdt op 20 april 1963.

⁶⁸ De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de buitenwacht de Gereformeerden en de Orthodox-Hervormden op één hoop veegde, maar toch. In 1920 is van de inwoners van Duurswoude 38,7 % en van Wijnjeterp 29,4 % Gereformeerd (zie: *Een Friesche landbouw-veenkolonie : bevolkingsstudies van de gemeente Opsterland* / H.G.W. van der Wielen. – Amsterdam : D.B. Centen, 1930. – p. 67) en in 1952 zijn er bij de Tweede Kamerverkiezingen in Wijnjeterp-Duurswoude 480 stemmen voor de (gereformeerde partij) A.R.P., het hoogste aantal in de gemeente Opsterland (zie: *Handboek Pastorale Sociologie* / red. W. Banning. – ‘s-Gravenhage : Boekencentrum, 1955. – dl. II, p. 376).

⁶⁹ Met uitzondering van de in de tekst en noten genoemde. Nagelaten is de vindplaatsen van de genealogische gegevens te verantwoorden, het meeste is via www.genlias.nl te vinden. Tenslotte: de auteur woonde van 1983 tot 1998 in Wijnjewoude.